

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พระธรรมคำสอนตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษา คำสอนของพระพุทธเจ้า คือ พระธรรมคำสอนเรื่อง “อริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา”^๑ พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องทุกข์ และความสิ้นไปแห่งทุกข์ อันเป็นความดับทุกข์ แต่ในขณะเดียวกัน คำว่าทุกข์นี้ มีปรากฏในหลักธรรมที่พระพุทธเจ้า ทรงสอนอยู่หลายบท เช่น ทุกข์ในไตรลักษณ์ ทุกข์ในเวทนา ทุกข์ในอริยสัจ และทุกข์ในปัจจุสมุพบาท ซึ่งในแต่ละบทนั้นมีลักษณะเนื้อหาที่แตกต่างกันออกไป ทำให้เกิดข้อสงสัยสำหรับการปฏิบัติในกลุ่มผู้ปฏิบัติว่า ในการปฏิบัติวิปัสสนากาวานานี้ จะเอาทุกข์ในส่วนใด มากำหนดรู้

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นทุกข์ เวทนาเป็นทุกข์ สัญญาเป็นทุกข์ สังขารเป็นทุกข์ วิญญาณเป็นทุกข์”^๒ ทุกข์เพราะมีอุปาทาน ไปยึดมั่น ถือนั่นในอุปาทานชั้น ๕ ที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

ทุกข์ ที่ปรากฏในหมวดธรรม สำคัญมี ๓ หมวด^๓ คือ

ก) ทุกข์ในเวทนา (เวทนา ๓ คือ ทุกข์ สุข อทุกขมสุข หรืออุเบกขา, เวทนา ๕ คือ ทุกข์ สุข โทมนัส โสมนัส และอุเบกขา) เรียกว่า ทุกขเวทนา

ข) ทุกข์ในไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) เรียกว่า ทุกขลักษณะ

ค) ทุกข์ในอริยสัจ ๔ (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) เรียกว่า ทุกขอริยสัจ

ทุกข์ในเวทนา “ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ทุกข์ในสังสาร ทุกข์ที่เกิดจากความแปรผัน ทุกข์เพราะบุตรธิดาตาย ทุกข์เพราะความพินาศของญาติ ทุกข์เพราะความเสียหายที่เกิดจาก

^๑ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๑๙/๑๑๘.

^๒ ส.ข. (ไทย) ๑๗/๑๓/๒๘.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงขยาย)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลีธัมม, ๒๕๕๕), หน้า ๗๗.

โรค ทุกข์เพราะโรคทรัพย์พินาศ ทุกข์เพราะสืลวิบัติ ทุกข์เพราะทมิฬวิบัติ”^๔ ทุกข์ในเวทนา คือ รู้สึกทุกข์กาย ทุกข์ใจ ความรู้สึกไม่สบาย เจ็บปวด เป็นต้น สุขเวทนา คือ รู้สึกสบายกาย สบายใจ ชื่นกาย ชื่นใจ และอุเบกขา คือ รู้สึกไม่ทุกข์ ไม่สุขหรือเฉย ๆ สำหรับผู้ที่ไม่เคยเจริญสติอาจรู้สึกวุ่นวาย ๆ ทุกขเวทนาจึงเกิดขึ้นสักครั้งหนึ่ง แต่ผู้ที่เจริญสติอยู่จะพบว่า ทุกขเวทนาเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ทำให้ต้องคอยเปลี่ยนอิริยาบถ หายใจเข้า ต้องหายใจออก ฯลฯ แทบไม่ได้หยุดพักเลย บางคราวมีความป่วยไข้อันเป็นความบีบคั้นที่รุนแรง และท้ายที่สุดเมื่อหมดกำลังวังหน้ทุกข์ เราก็จะถูกความทุกข์ทำร้ายเอาจนตาย นี่เป็นทุกข์ในเวทนา

ทุกข์ในไตรลักษณ์ คือ ทุกข์ของชั้น ๕ ในสิ่งที่มีชีวิตจิตใจมีรูป - นาม ชั้น ๕ คือ รูป - นาม มีรูปธรรม ได้แก่ รูปชั้น นามธรรม ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จัดเป็น นามชั้น ซึ่งชั้น ๕ อันเป็นรูป - นาม ที่ล้วนตกอยู่ภายใต้ ธรรมชาติในไตรลักษณ์ โดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่สามารถบังคับบัญชาได้ในชั้น ๕ จึงเป็นที่มาของทุกข์ จุดหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา คือ การแสวงหาเพื่อออกจากทุกข์ พ้นจากความทุกข์ ทางแห่งการดับทุกข์

ไตรลักษณ์หรือลักษณะ ๓ ประการ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อนิจจัง แปลว่า ไม่เที่ยงหมายความว่า สิ่งทั้งหลายมีลักษณะเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไป ไม่มีความคงที่ตายตัว ทุกขัง แปลว่า เป็นทุกข์ มีความหมายว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงมีลักษณะที่เป็นทุกข์ มองดูแล้วน่าสังเวชใจ ทำให้เกิดความทุกข์ใจแก่ผู้มีความเห็นอย่างแจ่มแจ้งในสิ่งนั้น ๆ อนัตตา แปลว่า ไม่ใช่ตัวตน หมายความว่า ทุกสิ่งทุกอย่างอย่างใดไม่มีความหมายแห่งความเป็นตัวเป็นตน ไม่มีลักษณะอันใดที่จะทำให้เราถือได้ว่าเป็นของเรา ถ้าเราเห็นอย่างแจ่มแจ้งชัดเจนถูกต้องแล้ว ความรู้สึกที่ว่าไม่มีตัว ไม่มีตนจะเกิดขึ้นมาเองในสิ่งทั้งปวง แต่ที่เราไปหลงเห็นว่าเป็นตัวเป็นตนนั้นเพราะความไม่รู้อย่างถูกต้องนั่นเอง

ทุกข์ในทุกข์ขริยสัจ ได้แก่ “ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาส การประสบกับอันไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากอันเป็นที่รัก ความไม่สมหวังในสิ่งที่ปรารถนา โดยย่ออุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์ขริยสัจ”^๕ ธรรมชาติที่เป็นทุกข์ คือ อุปาทานชั้น ๕ ได้แก่ รูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น และวิญญาณชั้น อันเราเข้าไปยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวทุกข์ เป็นสภาวะที่รูป - นาม ชั้น ๕ เกิดปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ชีวิต อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ เป็นของไม่เที่ยงถูกเหตุปัจจัยต่าง ๆ กดดันบีบคั้น ไม่เป็นไปตามปรารถนา ทุกข์เป็นสิ่งที่ต้องกำหนดรู้ ว่าไม่เที่ยงเป็นทุกข์ บังคับบัญชาไม่ได้

^๔ คุรยลลเยียดใน พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๘/๑๑๘ - ๑๑๙.

^๕ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๙๐/๑๖๓.

เหตุเกิดแห่งทุกข์ ดังพุทธพจน์แสดงปฏิบัติไว้ คือ “มิจฉาปฏิบัติที่ผิดหรือทางผิด คือ ทางให้เกิดทุกข์”^๖ สาเหตุของปัญหา ได้แก่ โลกเจตสิก เป็นธรรมชาติที่เป็นต้นเหตุปัจจัยให้เกิดทุกข์ เหตุปัจจัย คือ ตัณหาที่เป็นอนุสัยกิเลสที่นอนเนื่องในจิต เป็นเหตุให้เกิดภพใหม่ด้วยความกำหนัดยินดี ให้เพลิดเพลินในอารมณ์มีกามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา โดยยึดถือตัวตนเป็นที่ตั้งมีเรา ที่จะได้จะเป็น ทำให้ชีวิตถูกบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา ไม่อิสระ เป็นเหตุให้ทุกข์ปรากฏขึ้น และกักขังสัตว์ไว้มิให้พ้นไปจากทุกข์

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์ และโทมนัส เพื่อบรรลุอายุธรรม เพื่อทำให้แจ้งนิพพานทางนี้ คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ”^๗ บุคคลจะพ้นทุกข์ได้ต้องปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา วิธีการปฏิบัติเพื่อการพ้นออกจากทุกข์ การดับทุกข์มีทางเดียวโดยการเจริญวิปัสสนาภาวนาจนเห็นชั้น ๕ รูป - นามเกิดดับ และไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง ย่อมเบื่อหน่าย

อารมณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ได้แก่ วิปัสสนาภูมิ ๖ หมวด ได้แก่ ชั้น ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ ย่อเหลือรูป - นาม^๘ ซึ่งมีความสำคัญต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เมื่อขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิปัสสนาภูมิวิธีกำหนดรู้ทุกข์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเสียแล้ว การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้จะปรากฏเกิดขึ้นไม่ได้เลย ทำให้ผลของการปฏิบัติวิปัสสนาไม่สามารถที่จะเข้าถึงวิปัสสนาญาณได้อย่างแท้จริง

จากสภาพของปัญหา จึงทำให้ผู้ศึกษาสนใจเรื่องวิธีกำหนดรู้ทุกข์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เนื่องจากยังมีผู้ที่สนใจในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นจำนวนมาก แต่ยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักวิปัสสนาภูมิ และทุกขอริยสัจในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา โดยเฉพาะเรื่องวิธีกำหนดรู้ทุกข์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เพื่อให้เกิดปัญญา และเห็นหลักธรรมที่สำคัญต่อการปฏิบัติที่ถูกต้องตามแนวทางพระพุทธศาสนาต่อไป

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงขยาย), หน้า ๕๑๖ - ๕๑๗.

^๗ ดุรายละเอียดยใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

^๘ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสสมมหาเถระ) อริยวังสปฏิบัติ ปฏิบัติอันเป็นวงศ์แห่งพระอริยเจ้า, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๓๗.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาวิปัสสนาภูมิ ๖
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาทุกขอริยสัจในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิธีกำหนดรู้ทุกขในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ วิปัสสนาภูมิ ๖ เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ ทุกขอริยสัจในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ วิธีกำหนดรู้ทุกขในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เกี่ยวกับเนื้อหาการกำหนดรู้ทุกขในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาค้นคว้าข้อมูลเนื้อหา วิปัสสนาภูมิ ๖ และทุกขอริยสัจในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจากคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา คัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง เช่น วิสุทธิมรรค เป็นต้น รวมทั้งหนังสือ ตำราวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยอาศัยข้อมูลในพระไตรปิฎก ๒ ฉบับ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ และพระไตรปิฎก และอรรถกถา (เฉพาะอรรถกถา) แปล ชุด ๙๑ เล่ม ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๑

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านการศึกษา

ศึกษาค้นคว้าข้อมูลเนื้อหา วิธีกำหนดรู้ทุกขในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา โดยนำข้อมูลที่ได้รับจากการศึกษาค้นคว้าจากตำราวิชาการทางพุทธศาสนา เช่น หนังสือวิปัสสนานัยเล่ม ๑ และเล่ม ๒ คัมภีร์วิปัสสนาที่ปณีฎีกา ปีพุทธศักราช ๒๕๓๑ หนังสือพุทธปัญญา ปีพุทธศักราช ๒๕๕๒ คัมภีร์วิปัสสนาขุณี ปีพุทธศักราช ๒๕๕๓ หนังสือพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ปีพุทธศักราช ๒๕๕๔ หนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ปีพุทธศักราช ๒๕๕๔ หนังสือวิมุตติมรรค ปีพุทธศักราช ๒๕๕๔ และหนังสือพุทธธรรม ฉบับปรับขยาย ปีพุทธศักราช ๒๕๕๕ เป็นต้น นำมาสรุป รวบรวม และเรียบเรียง พร้อมตรวจสอบความถูกต้อง ความเชื่อมโยงของเนื้อหา

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ ทุกข์ หมายถึง สภาวะอันเป็นธรรมชาติที่ทนได้ยาก ถูกบีบคั้นด้วยความเกิดความดับ เมื่อมีเหตุปัจจัยก็เกิด หมดเหตุปัจจัยก็ดับ เป็นความยึดมั่นในขั้น ๕ ว่าเที่ยง เป็นเราเป็นตัวตนของเรา และสามารถควบคุมได้ ซึ่งเป็นทุกข์ขอรียสัจ

๑.๕.๒ อารมณ์ หมายถึง สิ่งที่จิตรู้ เมื่อจิตซึ่งเป็นสภาพรู้หรือธาตุรู้เกิดขึ้น สิ่งที่จิตรู้ในขณะนั้นชื่อว่าอารมณ์

๑.๕.๓ อุปาทานขั้น ๓ หมายถึง ความยึดมั่นถือมั่นใน ขั้น ที่เป็นธรรม ๕ ประการ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ โดยยึดมั่นถือมั่นว่าเป็น สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา

๑.๕.๔ รูป หมายถึง อารมณ์ที่ถูกรับรู้ และเป็นธรรมชาติที่ปรากฏให้จิตรู้หรือเป็นธรรมชาติที่แตกดับเสื่อมสลายไปได้ง่าย

๑.๕.๕ นาม หมายถึง สภาวะธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ทางใจ และความรู้สึกลึกซึ้งคิดต่าง ๆ เป็นธรรมชาติที่มีการน้อมไปสู่อารมณ์

๑.๕.๖ การกำหนดรู้ (ปริยญา) หมายถึง การทำความเข้าใจให้ครบถ้วน ที่เกิดขึ้นในขณะปัจจุบันตามความเป็นจริงกับรูป - นาม ขั้น ๕ ที่สามารถปลดปล่อยจิตให้ไปสู่ความบริสุทธิ์หลุดพ้นได้มี ๓ ได้แก่ ญาตปริยญา ตีรณปริยญา และปหานปริยญา

๑.๕.๗ โยนิโสมนสิการ หมายถึง การกำหนดรู้อารมณ์รูป - นาม ขั้น ๕ โดยแยกคายเป็นการกำหนดรู้อารมณ์ที่ละอย่าง จะทำให้อารมณ์นั้นกิเลสเข้าไปอาศัยอยู่ไม่ได้ จะทำให้เกิดปัญญาในการกำหนดรู้อารมณ์นั้น

๑.๕.๘ วิปัสสนาภูมิ หมายถึง อารมณ์ของวิปัสสนา (รูป - นาม) หรือเป็นธรรมชาติที่อบรมเพื่อให้เกิดปัญญารู้เห็นรูป - นาม สภาวะธรรมตามความเป็นจริง ด้วยปัญญารู้ว่ารูป - นามไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เกิด ดับตลอดเวลา

๑.๕.๙ วิปัสสนากาวนา หมายถึง หลักการปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญาญาณเห็นแจ้งรูป - นาม ขั้น ๕ สภาวะธรรมตามความเป็นจริง เป็นการกำหนดรู้อารมณ์ ให้เป็นปัจจุบันอารมณ์ โดยความเป็นไตรลักษณ์เกิดดับตลอดเวลา ที่สุดทำให้ถึงสันติสุข คือ พระนิพพาน

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิธีกำหนดรู้ทุกข์ในการปฏิบัติวิปัสสนากาวนา ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการทบทวนเอกสาร ตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนา และงานวิจัย ในประเด็นที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ซึ่งมีรายงานตามลำดับจาก พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณวิเสส หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาภาษาไทย (เฉพาะอรรถกถา) ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คัมภีร์ปกรณ์วิเสศ คัมภีร์วิสุทธิมรรค ที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ทุกขสูตร ปรากฏข้อความเกี่ยวกับทุกข์ว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความเกิดแห่งทุกข์ และความดับแห่งทุกข์ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า ความเกิดแห่งทุกข์ คือ เพราะอาศัยจักขุ (ตา) และรูป จักขุวิญญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม ๓ ประการ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงเกิด เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงเกิดความเกิดแห่งทุกข์เป็นอย่างนี้แล^๙

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค ปรากฏข้อความเกี่ยวกับทุกข์ว่า ทุกขสูตรว่าด้วยสิ่งที่เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นทุกข์ เวทนาเป็นทุกข์ สัญญาเป็นทุกข์ สังขารเป็นทุกข์ วิญญาณเป็นทุกข์ ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป^{๑๐}

พระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ ปรากฏข้อความเกี่ยวกับทุกข์ว่า ทุกข์ เป็นความไม่สำราญทางกาย ความทุกข์ทางกาย ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สำราญ เป็นทุกข์ อันเกิดแต่กายสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่สำราญเป็นทุกข์ อันเกิดแต่กายสัมผัส นี้เรียกว่า ทุกข์^{๑๑}

พระวินัยปิฎก มหาวรรค ปรากฏข้อความเกี่ยวกับทุกข์ขரியสัจว่า ทุกขขரியสัจ คือ แม้ความเกิดก็เป็นทุกข์ แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์ แม้ความเจ็บก็เป็นทุกข์ แม้ความตายก็เป็นทุกข์ ความประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความไม่ได้สิ่งที่ปรารถนาเป็นทุกข์ โดยย่อ อุปาทานขันธ ๕ ก็เป็นทุกข์^{๑๒}

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค ปรากฏข้อความเกี่ยวกับทุกข์ขரியสัจว่า ภิกษุทั้งหลาย จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลายในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า นี่ทุกข์ขரியสัจ จักขุ

^๙ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๓/๘๘.

^{๑๐} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๑๓/๒๘.

^{๑๑} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๙๔/๔๐๘.

^{๑๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑.

เกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่
พระพุทธเจ้าทั้งหลายในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า ทุกขอริยสัจนี้ควรกำหนดรู้^{๑๓}

อรรถกถาฉบับมหาภูมิบาลวิทยาลัย อรรถกถาควัมปติสูตรที่ ๑๐ ปรากฏข้อความ
เกี่ยวกับทุกข์ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ผู้ใดยอมเห็นทุกข์ ผู้นั้นชื่อว่า ย่อมเห็นแม้ทุกขสมุทัย ดังนี้
พระพุทธเจ้าตรัสแล้ว ด้วยอำนาจการแทงตลอดอย่างเดียว ก็ในพระสูตรนี้ ได้ตรัสการแทงตลอด
อย่างเดียวเท่านั้นแล^{๑๔}.

อรรถกถาทุกขสูตรที่ ๕ ปรากฏข้อความเกี่ยวกับทุกข์ว่า บทว่า เอกนตทุกขา ความว่า
ทุกข์โดยส่วนเดียว เหมือนคนเดินไปแล้วหยุดอยู่เกิดความร้อนฉะนั้น บทว่า ทุกขานุปตติตา ได้แก่
อันทุกข์ติดตาม บทว่า ทุกขาวกนตา ได้แก่ อันทุกข์ก้าวลงมีทุกข์หยั่งลง คือ เป็นปัจจัยแก่
ทุกขเวทนา ฟังทราบเนื้อความในบททั้งปวงอย่างนี้ ท่านกล่าวทุกขลักษณะไว้ในสูตรนี้^{๑๕}.

อรรถกถาทุกขสูตรที่ ๗ ปรากฏข้อความเกี่ยวกับทุกข์ว่า มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.บทว่า ทุก
ขานุปตติ ได้แก่ บุคคลผู้ตามเห็นอาการ คือ ความไม่บีบคั้น โดยความเป็นทุกข์^{๑๖}

อรรถกถาทุกขธรรมสูตรที่ ๗ ปรากฏข้อความเกี่ยวกับทุกข์ว่า ฟังทราบวินิจฉัย
ดังต่อไปนี้ บทว่า ทุกขธมมานัง ได้แก่ ธรรมเป็นเหตุเกิดทุกข์ เมื่อขันธทั้ง ๕ มีอยู่ ทุกข์แยกประเภท
ออกเป็นการตัด การฆ่า และการจองจำเป็นต้น ก็เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นขันธเหล่านั้น พระพุทธเจ้าจึง
ตรัส เรียกว่า ทุกขธรรม เพราะเป็นธรรมเป็นเหตุให้เกิดทุกข์^{๑๗}

คัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสเถระ ปรากฏข้อความเกี่ยวกับทุกข์ว่า อรรถแห่งทุกข์
คือ ความบีบคั้น ความเป็นสังขตะ ความเร่าร้อน ความแปรเปลี่ยน ความเป็นสิ่งพึงตรัสรู้^{๑๘}

คัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสเถระ ปรากฏข้อความเกี่ยวกับทุกข์สัจว่า ความเกิดก็
เป็นทุกข์อย่าง ๑ ความแก่ก็เป็นทุกข์อย่าง ๑ ความเศร้าใจ ความคร่ำครวญ ความไม่สบายกาย
ความไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ ก็เป็นทุกข์แต่ละอย่างนี้ ๕ ความประสบเข้ากับสิ่งอันที่ไม่เป็นที่

^{๑๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๒/๕๙๖.

^{๑๔} ส.ม.อ. (ไทย) ๕/๒/-/๔๔๘.

^{๑๕} ส.นิ.อ. (ไทย) ๒/-/-/๕๐๐.

^{๑๖} อง.อรรถก.อ. (ไทย) ๔/-/-/๓๖.

^{๑๗} ส.สพ.อ. (ไทย) ๔/๑/-/๔๕๙.

^{๑๘} พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ),
พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๘๒๗.

รักทั้งหลาย ก็เป็นทุกข์อย่าง ๑ ความพรากไปจากสิ่งอันเป็นที่รักทั้งหลายก็เป็นทุกข์อย่าง ๑ ความที่ปรารถนาอยู่แต่ไม่ได้ก็เป็นทุกข์อย่าง ๑ โดยย่อ อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์^{๑๙}

คัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสเถระ ปราภวข้อความเกี่ยวกับปริญา ๓ ว่า ปริญา การกำหนดรู้ ๓ ปริญยามี ๓ อย่าง คือ (๑) ญาณปริญา เป็นปัญญาเป็นเครื่องรู้อย่างยิ่งชื่อว่า ญาณที่เป็นสภาวะรู้ เป็นการกำหนดรู้สิ่งที่ได้รู้แล้ว ความรู้ด้วยปัญญารู้อย่างยิ่งซึ่งรูป – นาม พร้อมทั้งปัจจัย ของรูป – นาม นั้นเป็นภูมิพื้นเฉพาะของญาณปริญยานั้น (๒) ตีรณปริญา เป็นปัญญา กำหนดรู้ ชื่อว่า ญาณโดยสภาวะว่าไตรตรอง เป็นการกำหนดรู้ด้วยความไตรตรองว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา (๓) ปหานปริญา เป็นปัญญาในการปหาน (การละ) ชื่อว่า ญาณโดยสภาวะ ละทิ้งไป เป็นการละนิจสัญญา (ความหมายรู้ว่าเที่ยง) ด้วยอนิจจานุปัสสนา^{๒๐}

๑.๖.๒ ตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนา

๑) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ทัศนะเรื่องทุกข์ไว้ใน หนังสือพุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายไว้ว่า ความเป็นทุกข์ เป็นภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้น และสลายตัว ภาวะที่กอดัน ขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไป จะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ ภาวะที่ไม่สมบูรณ์มีความบกพร่องอยู่ในตัว ความพึงพอใจแก่ผู้อยากด้วยตัณหา และก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไปอยากเข้าไปยึดด้วยตัณหาอุปาทาน^{๒๑}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ทัศนะเรื่องทุกข์ขอรียสัจไว้ใน หนังสือพุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยายไว้ว่า ทุกขอรียสัจ คือ ขาติ (ความเกิด) ก็เป็นทุกข์ ชรา (ความแก่) ก็เป็นทุกข์ พยาธิ (ความเจ็บไข้) ก็เป็นทุกข์ มรณะ (ความตาย) ก็เป็นทุกข์ การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก ก็เป็นทุกข์ การพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ โดยย่อ อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์^{๒๒}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ทัศนะเรื่องโยนิโสมนสิการไว้ใน หนังสือพุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยาย ว่าการโยนิโสมนสิการเป็นการทำในใจโดยแยบคายมีลักษณะ ๔ ข้อ คือ (๑) คิดอย่างถูกวิธีเป็นการคิดให้เข้าถึงความจริงสอดคล้องกับแนวสัจจะ ทำให้หยั่งรู้สภาวะลักษณะ

^{๑๙} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ), หน้า ๘๓๓.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๗๑ - ๑๑๗๒.

^{๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลีธรรม, ๒๕๕๕), หน้า ๖๓.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔๙.

และสามัญญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย (๒) คิดถูกทางเป็นการคิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับ จัดลำดับได้ (๓) คิดอย่างมีเหตุผล เป็นการคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย (๔) คิดให้เกิดผลเป็นการคิดโดยใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมายเป็นการคิดการพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม^{๒๓}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ทัศนะเรื่องโยนิโสมนสิการไว้ใน หนังสือ พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ว่าการโยนิโสมนสิการเป็นการทำในใจโดยแยบคาย กระทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย การพิจารณาโดยแยบคาย คือ พิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริง โดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบจนเห็นตัวสภาวะ และความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยหรือตริตองให้รู้จักสิ่งที่ดีที่ชั่ว ยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นโดยอุบายที่ชอบ ซึ่งจะมีให้เกิดวิชา และค้นหา ความรู้จักคิด คิดถูกวิธี^{๒๔}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ทัศนะเรื่องปริยญา ๓ (การกำหนดรู้ การทำความรู้จัก) ไว้ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมว่า ปริยญา ๓ คือ (๑) ญาณปริยญา กำหนดรู้ด้วยให้เป็นสิ่งอันรู้แล้ว กำหนดรู้ขั้นรู้จัก กำหนดรู้ตามสภาวะลักษณะ คือ ทำความรู้จักเฉพาะตัวของสิ่งนั้นโดยตรง พอให้ชื่อว่าได้เป็นอันรู้จักสิ่งนั้นแล้ว เช่นรู้อนันต์ คือ เวทนา เวทนา คือ สิ่งที่มีลักษณะเสวยอารมณ์ (๒) ตีรณปริยญา กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา กำหนดรู้ขั้นพิจารณา กำหนดรู้โดยสามัญลักษณะ คือ ทำความรู้จักสิ่งนั้นพิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เช่น เวทนาไม่เที่ยง มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน (๓) ปหานปริยญา กำหนดรู้ด้วยการละ กำหนดรู้ถึงขั้นละได้ กำหนดรู้โดยตัดทางมิให้ฉันทราคะเกิดมีในสิ่งนั้น คือ รู้ว่าสิ่งนั้นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาแล้วละนิจสัญญาเป็นต้น^{๒๕}

๒) พระโสมมहाเถระ (มหาสีสยาตอ) รจนา ได้ให้ทัศนะเรื่องทุกขสังขไว้ในหนังสือ วิปัสสนาธุณี ว่าการเกิดขึ้นของคน คือ รูปขันธ์ ๕ เรียกว่า ขาติ จากนั้น ความแก่ ความทรุดโทรม แห่งขันธ์ที่เกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่องเรียกว่า ชรา การดับ การตายเป็นครั้งสุดท้ายของขันธ์นั้น เรียกว่า มรณะ ก็การเกิด การแก่ และการตายที่เกี่ยวกับภพหนึ่ง ๆ เหล่านี้แล ท่านจึง เรียกว่า ทุกขอริยสัง เพราะเป็นเหตุให้เกิดทั้งทุกข์กาย และทุกข์ใจต่าง ๆ นานา หมายความว่า เป็นสภาพ

^{๒๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๖๒๑ - ๖๒๒.

^{๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๓๓๖.

^{๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๙๕.

ธรรมที่เป็นทุกข์อย่างแท้จริง เป็นสภาพธรรมที่ไม่ดี ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ชาตปิ ทุกขา ชราปิ ทุกขา มรณมปิ ทุกขํ การเกิดเป็นทุกข์ การชราเป็นทุกข์ การตายเป็นทุกข์^{๒๖}

พระโสณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) ได้ให้ทัศนะเรื่องปริณญา (การกำหนดรู้) ไว้ในหนังสือวิปัสสนาธุระ ว่าการกำหนดรู้ในวิปัสสนาญาณิกะจะทำให้เห็นการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปในขณะนั้นของทั้งรูปอันเป็นที่อาศัยของจิต (นาม) ทั้งหลายเหล่านั้น และรูปที่เกิด เพราะจิต (นาม) เหล่านั้น รวมทั้งรูปที่เป็นอารมณ์ของจิต (นาม) เหล่านั้นด้วย เช่น การกำหนดรู้จิตเห็นว่า เห็นหนอ จิตได้ยินว่า ได้ยินหนอ จิตได้กลิ่นว่า ได้กลิ่นหนอ จิตลิ้มรสว่า รสหนอ จิตกระทบสัมผัสว่า สัมผัสหนอ จิตคิดว่า คิดหนอ ในการกำหนดทุกอารมณ์ต้องให้ทันเป็นปัจจุบันอารมณ์ในทุก ๆ ขณะของการกำหนดในอารมณ์นั้น ๆ^{๒๗}

พระโสณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) ได้ให้ทัศนะเรื่องทุกข์ในอริยสัจไว้ในหนังสือมหาสติปัฏฐานสูตรว่า ทุกข์ในอริยสัจเป็นสภาวะที่ควรกำหนดรู้ตามความเป็นจริง คือ ไว้ให้รู้ ไม่ให้ยึดติดพอใจด้วยตัณหา และเห็นผิดว่าเป็นตัวตนด้วยทิฏฐิโดยสรุปแล้ว คือ อุปาทานชั้น ๕ อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ผู้ปฏิบัติธรรมมีหน้าที่กำหนดรู้ทุกข์เพื่อให้เข้าใจลักษณะเฉพาะอย่างชัดเจนว่า รูปมีสภาพแปรปรวน เวทนามีสภาพรู้สึก สัญญามีสภาพจำได้หมายรู้ สังขารมีสภาพปรุงแต่ง และวิญญาณมีสภาพรู้อารมณ์ทางทวารทั้ง ๖ และเพื่อให้หยั่งเห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่อัตนของอุปาทานชั้นในลำดับต่อมา^{๒๘}

๓) ฉันทนา อุตสาหลักษณ์ ได้ให้ทัศนะเรื่องทุกข์ในอริยสัจไว้ในหนังสือ พุทธปัญญาว่า ทุกข์ในอริยสัจความจริง คือ ทุกข์ หมายถึง ธรรมชาติที่เป็นความจริงนั้น ถูกเบียดเบียนอยู่เสมอ ถูกทำให้เร่าร้อนอยู่เป็นนิตย์ มีความผันแปรเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และถูกปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดขึ้นเมื่อหมดเหตุปัจจัยก็จะดับลง เป็นทุกข์ที่เกิดจาก อุปาทาน ความยึดมั่นถือในชั้น ๕ ว่าเป็นเรา เป็นตัวตนของเรา นั่นเอง^{๒๙}

^{๒๖} พระโสณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **วิปัสสนาธุระ**, แปลโดย อาจารย์จรรุญ ธรรมดา (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๓๓๗ - ๓๓๘.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๓.

^{๒๘} พระโสณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) **มหาสติปัฏฐานสูตร**, แปลโดย พระคันธสราภิกวงศ์ (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๓๖๘.

^{๒๙} ฉันทนา อุตสาหลักษณ์, **พุทธปัญญา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนธการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๙๔.

๑.๖.๓ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับ “ศึกษาวิธีกำหนดรู้ทุกข์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา” ฉบับนี้ ได้จัดลำดับความสำคัญของงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

๑) พระมหาภุชณะ ตรุโณ (บุชากุล) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องทุกข์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเปรียบเทียบกับปรัชญาเอกซิสเตนเซียลลิสม์ของฌอง - ปอล ซาทร์” พบว่า ทุกข์ในพุทธปรัชญา คือ ทุกข์ในอริยสัจกับทุกข์ในไตรลักษณ์ ทุกข์ในอริยสัจเน้นที่เรื่องทางใจ ส่วนทุกข์ในไตรลักษณ์ครอบคลุมทั้งทุกข์ทางกาย และทุกข์ทางใจ และแก้ทุกข์ทางใจ โดยถือว่าทุกข์ประเภทนี้มีบทบาทมากที่สุดในชีวิตมนุษย์ สาเหตุทุกข์มาจากตัณหา หากมนุษย์สามารถแก้ปัญหาเกี่ยวกับทุกข์นี้ได้ ชีวิตของเขาก็จะหมดปัญหา ได้เสนอวิธีการจัดทุกข์ทางใจ เรียกว่า อริยมรรคมีองค์แปด ส่วนทุกข์ในทัศนะของฌอง - ปอล ซาทร์ ได้แก่ ทุกข์ใจ ทุกข์กาย ในทัศนะของซาทร์ทุกข์เกิดจากการที่มนุษย์ไม่ยอมรับว่าตนมีเสรีภาพ ความไม่ตระหนักรู้นี้นั้นทำให้มนุษย์วิ่งหนีความแท้จริงของชีวิต และพยายามไขว่คว้าหาสิ่งภายนอกมาพอกพูนชีวิตอันว่างเปล่า ทุกข์ดังกล่าวนี้จะสิ้นไป ถ้ามนุษย์ยอมรับความจริง^{๓๐}

๒) พระมหาประเชษฐ ปญฺญาวุโธ (ศรีเหรา) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์อริยสัจ ๔ อันเป็นภูมิวิปัสสนาภาวนาเฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน” พบว่า การปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ แบบการบริกรรมพอง - ยุบ คือ การกำหนดการเคลื่อนไหวของร่างกายเกิดจากของธาตุลมในการเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถ้ากำหนดแต่เพียงรูปร่างสัณฐาน ส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกาย อารมณ์ที่ปรากฏกับจิตเป็นอารมณ์บัญญัติ ซึ่งเป็นอารมณ์ของสมถกรรมฐานทำให้จิตสงบตั้งมั่น แต่ยังไม่ละสักกายทิฐิไม่ได้ แต่ถ้ากำหนดการเคลื่อนไหวของท้อง พร้อมกับการกำหนดในใจว่า “พองหนอ - ยุบหนอ” อารมณ์ที่ปรากฏกับจิตจะเป็นอารมณ์ปรมัตถ์ ซึ่งเป็นอารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐาน การกำหนดที่ถูกต่อนี้จะนำไปสู่วิปัสสนาญาณสูงขึ้นจนเห็นแจ้งในความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตน ของรูป - นาม เห็นการเกิด ดับจนสุดท้าย คือ การบรรลุมรรคญาณ และผลญาณ^{๓๑}

^{๓๐} พระมหาภุชณะ ตรุโณ (บุชากุล), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องทุกข์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเปรียบเทียบกับปรัชญาเอกซิสเตนเซียลลิสม์ของฌอง - ปอล ซาทร์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ก.

^{๓๑} พระมหาประเชษฐ ปญฺญาวุโธ (ศรีเหรา), “ศึกษาวิเคราะห์อริยสัจ ๔ อันเป็นภูมิวิปัสสนาภาวนาเฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๙๓.

๓) พระสมุห์สันติ เขมจาโร (แสงประสิทธิ์) ศึกษาเรื่อง “ศึกษาหลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในมหาทุกขขันธสูตร” พบว่าเนื้อหาโครงสร้างหลักธรรมในมหาทุกขขันธสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงกองทุกข์ว่ามีสาเหตุมาจากกามคุณ ๕ ประการ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ และให้ปฏิบัติตามแนวทางมัชฌิมาปฏิปทา คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นหลักสำคัญ ในมหาทุกขขันธสูตร กองทุกข์ใหญ่ มีสาเหตุเกิดจากกิเลส ตัณหา การเจริญสมณะ และวิปัสสนาภาวนา ทำให้เกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริง บรรลุผลได้ ซึ่งเป็นความดับทุกข์ในสังสารวัฏฏเป็นความดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง^{๓๒}

๔) พระสมพร สจจญาณ (ไชยยะ) ศึกษาเรื่อง “ศึกษาทุกข์สังจะในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา” พบว่า การเข้าไปมีอุปาทานขันธ ๕ ด้วยความไม่รู้ คือ อวิชชา ทำให้มนุษย์ มีทุกข์ มีสุข ซึ่งเป็นสภาวะที่ควรกำหนดรู้ ทุกข์ควรกำหนดรู้ การกำหนดรู้ทุกข์สังจะตามความเป็นจริงนั้น มีได้ด้วยการระลึกรู้ ตามรู้เท่าทันสภาวะธรรมปัจจุบันที่ปรากฏในการเจริญวิปัสสนาภาวนา อริยสัจ ๔ อย่าง คือ ทุกขอริยสัจ ได้แก่ อุปาทานขันธทั้ง ๕ ทุกขสมุทยสัจ ธรรมชาติที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ คือ ตัณหา ทุกขนิโรธอริยสัจ ธรรมที่เป็นเครื่องดับทุกข์ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจหนทางที่เป็นเหตุให้ถึงความดับทุกข์^{๓๓}

๕) พระมหาพิสุตน์ จันทวิโส (พะนิรัมย์) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปฏิจจสมุปบาทกับขันธ ๕ ในการเจริญวิปัสสนาภาวนา” พบว่า วิปัสสนาภาวนาในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ การเจริญปัญญาให้เห็นแจ้งในลักษณะตามหลักสติปัฏฐาน โดยกำหนดรู้ กาย เวทนา จิต ธรรม การกำหนดรู้รูป - นาม ปฏิจจสมุปบาท ขันธ ๕ เป็นอารมณ์ของวิปัสสนาเพื่อดับกองทุกข์ และบรรลุธรรมกระทั่งทราบชัดตามความเป็นจริงว่า ปฏิจจสมุปบาทกับขันธ ๕ มีความสัมพันธ์ คือ นำมาซึ่งทุกข์อย่างเดียวกัน อวิชชาเป็นเหตุให้เกิดอุปาทานขันธ ๕ โดยปิดบังขันธ ๕ ไว้การกำหนดรู้ปฏิจจสมุปบาทเป็นการกำหนดรู้ขันธ ๕^{๓๔}

^{๓๒} พระสมุห์สันติ เขมจาโร (แสงประสิทธิ์), “ศึกษาหลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในมหาทุกขขันธสูตร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ก.

^{๓๓} พระสมพร สจจญาณ (ไชยยะ), “ศึกษาทุกข์สังจะในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒๕.

^{๓๔} พระมหาพิสุตน์ จันทวิโส (พะนิรัมย์), “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปฏิจจสมุปบาทกับขันธ ๕ ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

๖) พระมหาสุวรรณพงษ์ สุทนต์ (ศรีเมือง) ศึกษาเรื่อง “ศึกษาอินทรีย์ ๕ และการปรับอินทรีย์ ๕ ในการเจริญวิปัสสนาภาวนา” พบว่า ปัญญาอินทรีย์ ความมีปัญญา ความรู้ ความรู้ชัด ธรรมชาติที่รู้สภาพธรรมตามความเป็นจริง การเจริญวิปัสสนาภาวนานั้นปัญญาเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะต้องใช้ในการพิจารณา หากขาดปัญญาอาจทำให้ผู้ปฏิบัติหลงเข้าไปติดอยู่กับวิปัสสนุกิเลสได้ ซึ่งสามารถทำให้รู้ถึงสภาพธรรมที่ปรากฏในอารมณ์ปัจจุบัน ในขณะที่กำลังพิจารณาอริยาบททั้ง ๔ ปัญญาจะเกิดความรู้เท่าทันอารมณ์ของปัจจุบันที่ปรากฏเฉพาะหน้าโดยความเป็นรูปหรือนาม เห็นความไม่เที่ยงของสังขารหรือขันธ์ ๕ ว่าเป็นทุกข์ไม่มีใครสามารถไปบังคับบัญชาได้ ครั้นเมื่อรู้ชัดด้วยปัญญาอย่างนี้ การปฏิบัติวิปัสสนาก็จะก้าวหน้าด้วยปัญญา^{๓๕}

๗) พระจิรวัดน์ โอภาโส (ทองเพ็ญ) ศึกษาเรื่อง “ศึกษาหลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคิริมานันทสูตร” พบว่า ทุกข์ของมนุษย์เกิดได้ ๒ ทาง คือ ทางกาย และใจ กายเป็นทุกข์ เพราะมีรูป ส่วนจิตใจที่เราร้อนเป็นความทุกข์ เพราะมีนาม ทุกขอริยสัจ ความทุกข์เกิดขึ้นจากสาเหตุ เพราะมีขันธ์ ๕ ซึ่งมีชาติเป็นทุกข์ ชราเป็นทุกข์ มรณะเป็นทุกข์ โสกะปริเทวะเป็นทุกข์ โทมนัสอุปายาสเป็นทุกข์ การประสบกับอารมณ์ไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากที่รักเป็นทุกข์ ไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ โดยการยึดมั่นอุปาทานขันธ์ ๕ ว่าเป็นของเรามีตัวตน ต่อเมื่อเกิดการรู้แจ้งทุกข์แล้วนำมาปฏิบัติตามจะถึงความพ้นทุกข์ได้ ทั้งชาย และหญิง^{๓๖}

จากการศึกษาทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดนี้ พบว่างานวิจัย และวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาทั้งหมดนี้ยังขาดวิธีกำหนดรู้ทุกข์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ดังนั้นการศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งเน้นศึกษาเพิ่มเติมในรายละเอียดเพื่อประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษา เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการเจริญวิปัสสนาภาวนา ซึ่งจะยังประโยชน์ต่อวิธีกำหนดรู้ทุกข์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ให้เห็นแจ้งสภาวะรูป - นาม ตามความเป็นจริง เห็นไตรลักษณ์เกิด เสื่อมสลาย และดับจนเกิดปัญญา มีความก้าวหน้าสามารถบรรลุมรรค ผล นิพพาน สืบต่อไปได้

^{๓๕} พระมหาสุวรรณพงษ์ สุทนต์ (ศรีเมือง), “ศึกษาอินทรีย์ ๕ และการปรับอินทรีย์ ๕ ในการเจริญวิปัสสนาภาวนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๙๓.

^{๓๖} พระจิรวัดน์ โอภาโส (ทองเพ็ญ), “ศึกษาหลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคิริมานันทสูตร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๙๓ - ๙๔.

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวีธีกำหนดรู้ทุกขในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยงานเอกสาร (Documentary Research) โดยมีลำดับดังนี้

ข้อมูลปฐมภูมิ

๑.๗.๑ ศึกษาเอกสารวิปัสสนาภูมิ ๖ และทุกขอริยสัจในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ พร้อมอรรถกถา และพระไตรปิฎก และอรรถกถา (เฉพาะอรรถกถา) ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๑

ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๗.๒ ศึกษาเอกสารวิธีกำหนดรู้ทุกขในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) คือ อรรถกถา คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ คัมภีร์วิปัสสนาฯ ปีพุทธศักราช ๒๕๕๓, คัมภีร์วิปัสสนาทีปนิฎฐิกา ปีพุทธศักราช ๒๕๓๑, วิปัสสนาญ์ เล่ม ๑ และเล่ม ๒, พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ปีพุทธศักราช ๒๕๕๔, พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม ปีพุทธศักราช ๒๕๕๔, วิมุตติมรรค ปีพุทธศักราช ๒๕๕๔ เป็นต้น รวมถึงเอกสารตำราวิชาการมี หนังสือพุทธปัญญา ปีพุทธศักราช ๒๕๕๒, หนังสือพุทธธรรม ฉบับปรับขยาย ปีพุทธศักราช ๒๕๕๕, หนังสือ อานาปานสติภาวนา ลำดับการบรรลุธรรมของพระพุทธเจ้า ปีพุทธศักราช ๒๕๕๕, หนังสือเอกสารประกอบการสอนรายวิชา สติปัฏฐานภาวนาปีพุทธศักราช ๒๕๕๖ และรายงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) เพื่อเป็นการอธิบายขยายความเนื้อหาเพิ่มเติมในพระไตรปิฎกให้มีความละเอียดชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๑.๗.๓ นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาชั้นปฐมภูมิ และชั้นทุติยภูมิมาประมวลผลนำมาสรุป รวบรวม และเรียบเรียงข้อมูล แบบบรรยายเชิงพรรณนา ตามคู่มือการเขียนวิทยานิพนธ์เสนอผลงานต่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้อง และความสมบูรณ์ของเนื้อหา แก้ไข ปรับปรุงตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และผู้เชี่ยวชาญด้านวิปัสสนาภาวนา

๑.๗.๔ นำข้อมูลที่ผ่านการตรวจสอบ และการปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำ พร้อมนำเสนอเป็นวิทยานิพนธ์ตามกระบวนการของมหาวิทยาลัย

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๘.๑ ทำให้ทราบวิปัสสนาภูมิ ๖ ว่าเป็นเช่นไร
- ๑.๘.๒ ทำให้ทราบทุกขอริยสัจในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
- ๑.๘.๓ ทำให้ทราบวิธีกำหนดรู้ทุกขในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา